

Restaurarea statuiilor policrome aparținând goticului târziu, Sfânta Barbara și Sfânta Ecaterina¹

Zsuzsanna Mara

Introducere

Sculpturile gotice târzii din lemn policrom ale Sfintei Barbara și ale Sfintei Ecaterina (foto 1-2) fac parte din colecția de artă a Muzeului Secuiesc al Ciucului, iar restaurarea lor a fost realizată cu prilejul expoziției dedicate istoriei orașului, intitulată „La răscruce de drumuri”².

Context istoric

Sculpturile au o semnificație istorică locală și instituțională, fiind două opere de artă cu tematică ecleziastică incluse deja în expoziția fondatoare a muzeului³ din Șumuleu Ciuc în 1930. Materialul pentru expoziția care cuprinde 14 săli cu peste 140 de obiecte de artă populară și religioasă secuiască a fost colectat de fondatorii⁴ de atunci ai muzeului: „Cu entuziasm, am cutreierat satele, podurile întunecate și prăfuite ale caselor și ale bisericilor, căutând «antichități».”⁵ – scrie Géza Vámszer, unul dintre colaboratori. După eveniment, proprietarii au donat sau au depus spre păstrare aproximativ jumătate din artefacte, iar mulți au donat piese noi muzeului nou înființat. Acestea au fost înregistrate în primul registru de inventar, o carte cu copertă neagră, cu titlul notat pe o etichetă albă: „A Csiki Székely Múzeum Leltára” (Inventarul Muzeului Secuiesc

al Ciucului).⁶ În inventar găsim date despre statuile Sfintei Ecaterina și ale Sfintei Barbara:

„Număr de inventar: 35. Colecționar: Imre Nagy și Pál Péter Domokos / Denumirea de inventar a obiectului: O sfântă / Locul de origine: Siculeni / Descriere: sculptată din lemn, cu coroană pe cap, cu un săculeț în mâna dreaptă⁷, o carte de rugăciuni deschisă în mâna stângă.

Număr de inventar: 36. Colecționar: Imre Nagy și Pál Péter Domokos / Denumirea de inventar a obiectului: O sfântă / Locul de origine: Siculeni / Descriere: sculptată din lemn, coroană pe cap, mâna dreaptă sprijinită pe un bastion, carte de rugăciuni închisă, în mâna stângă bătută în cuie nepotrivit”.

Descrierile obiectelor din inventar nu ne oferă nici o informație referitoare la datare, la dimensiunea statuiilor, nici măcar o denumire clară a obiectelor; de aceea, în cazul celor două sculpturi nu putem decât să deducem că este vorba de Sfintele Ecaterina și Barbara. Deși „locul de origine/proveniență” este înregistrat ca fiind satul Siculeni, conform manuscrisului lui Pál Péter Domokos statuile s-au găsit în biserica Sfinții Petru și Pavel din Cioboteni.⁸ Cu toate acestea, acest lucru nu dovedește că au fost întotdeauna în această biserică, ci mai probabil că au făcut parte dintr-unul dintre altarele fostei biserici din Șumuleu Ciuc, localitate apropiată geografic de Cioboteni. În manuscrisul lui, Pál Péter Domokos menționează că cele două artefacte „din punct de vedere stilistic, prezintă o legătură mai strânsă cu statuile bisericii din Șumuleu Ciuc” și că este posibil ca ele, pe vremuri, să fi făcut parte din altarul poliptic de odinioară al bisericii de pelerinaj. „În practica medievală în scrinul altarelor, de o parte și de alta a statuii Mariei, erau așezați sfinți și sfinte, sub baldachine. Sfânta Barbara și Sfânta Ecaterina, cu dimensiunile lor mici și sculptate în stil sumar, erau astfel de figuri secundare” – citim în manuscris. Din această per-

¹ Acest articol este o versiune extinsă a studiului Mara, Zsuzsanna: *Részletek a Szent Borbála és Szent Katalin késő gótikus faszobrok restaurálási folyamataiból. Patina, a Csiki Székely Múzeum évkönyve*. Szerk. Kelemen Imola, Csíkszereda, 2020, pp. 68-79.

² *La răscruce de drumuri*. O expoziție permanentă despre istoria orașului Miercurea Ciuc, realizată în 2018, după 5 ani de muncă a muzeografilor, în șapte săli, pe o suprafață de aproximativ 500 de metri pătrați.

³ În 1876 a fost înființată Asociația Muzeului Secuiesc din Ciuc, care a fost înregistrată pentru a doua oară de către tribunalul din Miercurea Ciuc în 1925, dar nu a fost încă înființată o instituție independentă. Muzeul a fost înființat ca instituție independentă în 1950 și abia în 1970 s-a mutat în clădirea Castelului Mikó din Miercurea Ciuc. Mai multe informații despre istoria muzeului se pot citi aici: <https://www.csikimuzeum.ro/ro/muzeul/istoria-muzeului>

⁴ Domokos, Pál Péter – Nagy, Imre – Vámszer, Géza – Szöcs, János: *A Csiki Székely Múzeum születése, létrehozása. A Csiki Székely Múzeum Évkönyve*. Szerk. Kelemen Imola, Csíkszereda, 2010, pp. 334-336.

⁵ Vámszer, Géza: *Néprajzi vonatkozású mozgalmak Csíkban a két háború közötti években. Népszerű dolgotatok*. Szerk. Kós Károly, Bukarest, 1976, Kriterion, p. 42.

⁶ În registrul de inventar realizat în tipografia lui Lajos Vákár au fost înregistrate 310 de articole, nr. inv. 6251.

⁷ Considerăm că lama sabiei lipsea deja în momentul descoperirii și inventarierii statuii, de aceea mânerul a fost privit a fi un săculeț.

⁸ Domokos, Pál Péter: *Csiki Monográfia*. 3. fejezet. Kézirat, é. n. Csiki Székely Múzeum, Régi Könyvgyűjtemény, nr. inv. 6680. Biserica Sfinții Petru și Pavel din Cioboteni era o biserică diecezană și aparținea de Șumuleu, de aceea în scrierile vechi este adesea menționată ca biserică parohială din Șumuleu. Mai târziu, a fost construită actuala biserică din Șumuleu Ciuc.

spectivă, subiectul este fascinant. Au fost aceste sculpturi, într-adevăr, figurile secundare ale celebrei Madonă⁹ de la Șumuleu Ciuc? Ar putea fi cele trei statui opera aceluiași maestru? Datează din aceeași perioadă? Acestea sunt doar câteva dintre întrebările la care căutăm răspunsul.

Conform literaturii, prima mențiune posibilă a statuii Maicii Domnului, legată de biserica din Șumuleu Ciuc, se găsește într-o transcriere ulterioară a unui inventar din 1624.¹⁰ Potrivit arhivei mănăstirii franciscane, în urma distrugerilor turco-tătare din 1661, în 1664 a fost înregistrată o comandă de înnoire a mobilierului bisericii și de construire a unui nou altar central în stil baroc de către maestrul János Nyerges din Brașov. Conform contractului, acesta trebuia să realizeze altarul principal din lemnul asigurat de călugări și pe cheltuiala lor, să „îmbrace în soare” imaginea sculptată a Fecioarei, iar statuia ei să fie însoțită de „două imagini gata sculptate” oferite de frați.¹¹ Pe baza surselor ulterioare și a reprezentărilor picturale, se crede că aceste imagini sculptate au fost cele două statui reprezentându-le pe Ecaterina și Barbara.¹² János Kájoni o menționează printre „binefăcătoarele mănăstirii franciscane din Ciuc” pe Zsuzsanna Kálnoky, soția lui Kelemen Mikes, care „dăruiește două coroane de argint statuiilor Sfintelor Ecaterina și Barbara”.¹³ Darul nobilei femei, cele două coroane¹⁴, s-au păstrat în mănăstirea franciscană. În prezent, acestea sunt expuse alături de statui la Muzeul

Secuiesc din Ciuc (foto 3). De asemenea, pe o gravură¹⁵ din secolul al XVIII-lea, realizată de Andreas Wisman, sunt reprezentate două figuri mai mici în stil baroc, aflate de o parte și de alta a Madonei din Șumuleu Ciuc, care pot fi identificate cu Sfânta Barbara și Sfânta Ecaterina după atributele lor (foto 4a, 4b). Deși stilul celor două statui nu se potrivește cu cel al statuiilor gotice târzii aflate în posesia muzeului, istoricul de artă Emese Sarkadi Nagy spune că este, de asemenea, posibil ca gravorul să fi modelat detaliile după propriul său gust.¹⁶ Așadar, faptul că sculpturile noastre sunt identice cu „imaginile sculptate” oferite lui Nyerges, care existau înainte de semnarea contractului, rămâne o prezumție.

În arta sculpturii medievale maghiare, Fecioara este adesea reprezentată însoțită de patru fecioare martire.¹⁷ La majoritatea altarelor gotice, figura centrală este Fecioara Maria, iar în jurul ei sunt reprezentate Sfintele Doroteea, Margareta, Barbara și Ecaterina, așezate în nișe mici.¹⁸ Uneori întâlnim și un alt aranjament, alegerea figurilor secundare depinzând totodată și de comanditar.

Istoria statuii Madonei din Șumuleu Ciuc a fost subiectul a numeroase cercetări și a atras atenția mai multor profesioniști de-a lungul anilor. În septembrie 2016, a fost publicat un studiu¹⁹ al unei echipe de arheologi-restauratori-istorici-paleoantropologi în care, pe lângă rezultatele analizei științifice a statuii, care vor fi discutate mai târziu, autorii încearcă să stabilească relația dintre cele trei statui în cauză. În acest context, ei presupun că statuia Fecioarei și statuile Ecaterinei și ale Barbarei din colecția muzeului, fac parte din același altar medieval care a fost transferat la mănăstirea din Șumuleu Ciuc în timpul Reformei Protestante.²⁰ Presupusa lor amplasare este ilustrată într-un desen de reconstituire a fostului altar poliptic.²¹ Având în vedere iconografia altarelor gotice târzii care au supraviețuit în Transilvania, varianta reconstituită a altarului este credibilă. Analiza stilistică și studiile materialelor constitutive vor confirma în continuare acest punct de vedere.

⁹ Înălțimea statuii Maicii Domnului este de 191 cm (253 cm de la bază la coroană). În Benkő, Elek – Mende, Balázs Gusztáv – Mihály, Ferenc – Muckenhaupt, Erzsébet: A csíksomlyói középkori kegyszobor roncsolásmentes vizsgálata és a történeti kutatások tükrében. *Testimonio litterarum. Tanulmányok Jakó Zsigmond tiszteletére*. Szerk. Dáné Veronka, Lupescuné Makó Mária, Sipos Gábor, Kolozsvár, 2016, Erdélyi Múzeum Egylet, p. 21.; Înălțimea statuiilor sfintelor Ecaterina și Barbara este de 77,5 de cm.

¹⁰ P. Benedek, Fidé: *Csíksomlyó (Tanulmányok)*. Szent Bonaventura – Új Sorozat 22. Kolozsvár, 2000. p. 259; Sarkadi Nagy, Emese: „Az Boldog Aszszony képet radiusba vegyem”: Szempontok a csíksomlyói Madonna művészettörténeti elemzéséhez. *Művészettörténeti Értesítő*, 65 (2), Budapest, 2016, Akadémiai Kiadó, p. 229; Benkő et al. 2016. p. 18, nota 1.

¹¹ Sávai, János: *A Székelyföldi katolikus plébániák levéltára*. I. Szeged, 1997, Agapé Kft. p. 46.; Conform unei alte interpretări a contractului, „Domokos Kázmér, gardianul/staroste de atunci a comandat de la el (Nyerges) statuile Sfintei Ecaterina și ale Sfintei Barbara pentru altarul central, și a cerut ca vechea statuie a Mariei, care rămăsese intactă în 1661 și fusese realizată în jurul anului 1510, să fie plasată în altarul principal, iar statuile noi să fie așezate lângă ea”. Karácsonyi, János: *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*. Vol. II, Budapest, 1924, Magyar Tudományos Akadémia, p. 264.

¹² Sarkadi Nagy 2016. p. 229.

¹³ Kájoni, János: Fekete Könyv. Az erdélyi ferences kuzstódia története. Kájoni János kézírata, 1684. (*Cartea neagră. Istoria custodiei franciscane din Transilvania, Manuscris*). Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 31. Szeged 1991, Ed. Scriptorum Kft. p. 64 (80r).

¹⁴ Cele două coroane în formă de cerc, similare ca model și dimensiuni, sunt decorate cu flori și limbi de flacără pe părțile laterale. cca 1680, inițialele maestrului T.M. (Thomas Melchior, maestru de Brașov, 1678-1690, vezi: Köszeghy, Elemér: *Magyarországi ötvösjegyek a középkortól 1867-ig*. Budapest, 1936. Ed. Egyetemi Nyomda. p. 42. 239. Material și tehnică: argint, metaloplastie. Dimensiuni: înălțime 5,8 și 5,9 cm, diam. 10 cm. Nr.inv.: MNY XIII.09.00.066, XIII.09.00.067.

¹⁵ Andreas Wisman: Mater Admirabilis, placă de cupru, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca, nr. inv. F.709. Trebuie remarcat faptul că, spre deosebire de statuie, pe gravură mâna stângă a Sfintei Barbara este sprijinită pe turn, iar în mâna dreaptă, spre deosebire de prima mențiune din inventarul muzeului, ea nu ține o carte, ci celălalt atribut al său, un potir. Ecaterina este reprezentată cu o roată în loc de sabie. Martiriul lor este marcat de o ramură de palmier.

¹⁶ Sarkadi Nagy 2016. p. 239, nota 33.

¹⁷ Kampis, Antal: *A középkori magyar faszobrászat történetének vázlata 1450-ig*. A Budapesti Kir. Magyar Pázmány Péter Tudomány Egyetem Művészettörténeti Intézetének dolgozatai, XIII. Budapest, 1932. p. 24.

¹⁸ Un astfel de exemplu este altarul principal în stil gotic din Sabinov (Slovacia), păstrat în prezent în Galeria Națională Maghiară.

¹⁹ Benkő et al. 2016. Membrii echipei de cercetare au fost Elek Benkő, Balázs Gusztáv Mende, Ferenc Mihály și Erzsébet Muckenhaupt.

²⁰ Benkő et al. 2016. pp. 33-34.

²¹ Grafică realizată de Zsolt Réti pe baza planului lui Ferenc Mihály. Benkő et al. 2016. p. 35, imaginea 11. Potrivit istoricului de artă Sarkadi Nagy, presupunerea că statuile ar fi putut face cândva parte din același altar nu exclude posibilitatea ca ele să fi stat mai târziu împreună pe noul altar principal realizat de János Nyerges. Sarkadi Nagy 2016, p. 235 și p. 239, nota 33.

Descrierea obiectelor înainte de restaurare

Sfânta Barbara poartă o rochie lungă, strâmtă, de culoare vișinie, cu o centură în talie și mantie de culoarea bronzului cu falduri largi. Părul ei este șaten închis, lung, căzând în bucle, fața ei este rotunjită, are fruntea înaltă, tonul pielii fiind roz, cu o roșeață puternică pe obraji. Ochii și sprâncenele sunt negre. Poartă o coroană de culoarea bronzului. Cu brațul drept se sprijină pe un turn de culoare ocru, cu trei ferestre și o ușă, turnul fiind singurul atribut care i-a mai rămas, care face referire la credința sa în Trinitate. Partea de jos a turlei este realizată în culori verzui, acoperișul fiind roșu, iar ferestrele și ușa sunt vopsite în negru. Antebrațul stâng și mâna ei lipsesc, la fel ca și cartea pe care o ținea, menționată în primul inventar. Figura feminină este așezată pe un soclu vopsit în verde. Înălțimea de la soclu la vârful coroanei este de 77,5 cm, lățimea maximă este de 26,5 cm, iar adâncimea maximă este de 18 cm. Spatele este scobit lat și adânc.

Sfânta Ecaterina poartă o rochie similară cu cea a Sfintei Barbara, chiar în aceleași culori. O trăsătură distinctivă este prezența unor discuri mici din hârtie, aplicate pe fața interioară a mantiei sale, care se pot observa în lumină razantă. Părul și caracterul feței prezintă trăsături similare cu cele ale Sfintei Barbara. Ține o carte în mâna stângă și o sabie în mâna dreaptă, din care a rămas doar mânerul, înregistrat în primul inventar, în mod eronat, ca săculeț. Mânerul sabiei și pantofii Ecaterinei sunt de culoare roșie. Cartea este neagră, cu marginea pictată cu aceeași nuanță de roșu menționată anterior, iar paginile sunt albe, cu imitație de scris. Statuia este așezată pe un soclu de culoare verde. Are înălțimea totală de 77,5 cm, lățimea de 26 cm, cu o proeminență maximă de 16 cm, măsurată la pliul mantiei. Spatele statuii este scobit (foto 5).

Revenind la problema contextului istoric, în timp ce statuile celor două sfinte mucenice au suferit doar mici modificări, repictări și ciopliți/mutilări minore, statuia Fecioarei a suferit schimbări considerabile. Prin urmare, dacă putem simplifica vizual aspectul actual al Fecioarei, fără raze și coroană, și dacă ne bazăm doar pe o analiză pur stilistică, aceste trei statui prezintă asemănări puternice în ceea ce privește modelarea, postura, cioplirea și pictarea lor, cel puțin în formele de detaliu, care par a fi strâns legate.²²

Starea de conservare a statuiilor

Sculpturile au supraviețuit în stare relativ bună; având în vedere vechimea lor, suportul lemnos nu este afectat de insecte xilofage sau de alte degradări biologice. Pe lângă lipsurile mai însemnate, deja menționate, cum ar fi antebrațul și mâna stângă a Sfintei Barbara, precum și lama sabiei Sfintei Ecaterina, se prezintă doar lipsuri mici la nivelul materialului lemnos. Din motive necunoscute a fost

cioplit, înlăturat²³ faldul mantiei care atârna de pe brațul stâng al Sfintei Barbara, iar o bucată din soclu s-a desprins. În suportul de lemn se pot observa mici fisuri, mai ales la partea inferioară a statuii, iar o crăpătură destul de pronunțată traversează fața Sfintei Barbara de la coroana ei până la brâul rochiei (foto 6). Mâna ruptă a Sfintei Ecaterina a fost atașată ulterior cu un șurub modern (foto 7).

Stratul de pictură era relativ bine consolidat²⁴, deși au existat lacune mici, pe alocuri, pe ambele sculpturi, acestea erau caracteristice mai ales zonelor proeminente.

Prin observare cu ochiul liber era clar vizibilă repictarea celor două sculpturi, în lacunele stratului de pictură putând fi observate chiar mai multe straturi de culoare. Au existat locuri unde stratul de culoare ulterior era aplicat direct pe lemn sau pe lacune ale stratului de pictură original.

Analiza materialelor

Investigații la nivelul materialului lemnos

În paralel cu cercetarea contextului istoric al sculpturilor, au fost trecute în revistă și rezultatele analizelor și investigațiilor materialului lemnos, efectuate anterior. În studiul menționat mai sus, publicat în 2016²⁵, găsim informații cu privire la determinarea esenței lemnoase și la datarea statuii Fecioarei din Șumuleu Ciuc și a reprezentărilor Sfințelor Barbara și Ecaterina, presupuse a fi figuri secundare alături de Maria. Mai mulți cercetători și instituții au fost implicați în analizarea acestor statui.

Astfel, pentru a determina vârsta statuiilor Ecaterinei și ale Fecioarei, s-a folosit metoda datării cu radiocarbon, probele fiind prelevate din spatele statuii Ecaterinei și dintr-o bucățică de țesătură folosită în grund și desprinsă din vârful capului Madonei. Ca rezultat, proba de lemn prelevată din statuia Sfintei Ecaterina a fost datată între anii 1407-1435, iar mica probă de material textil din statuia Madonei a fost datată între anii 1426-1452.²⁶ Rezultatul confirmă efectiv conceptul că statuile datează din Evul Mediu.

A doua investigație a avut ca scop determinarea esenței lemnoase²⁷ din care au fost sculptate statuile. Pe baza

²³ Aceste urme de mutilare pot indica faptul că, la un moment dat, statuia a fost destinată să fie amplasată într-un spațiu mai îngust, fie într-o nișă, fie într-o adâncitură.

²⁴ Acest lucru se explică prin faptul că în 1995 studenții de la Universitatea Maghiară de Artă, sub supravegherea lui Petronella Kovács, profesor universitar, au conservat artefactele în cauză: Kovács, Petronella: Beszámoló a Magyar Képzőművészeti Egyetem fa-bútorrestaurátor hallgatóinak Erdélyben végzett munkáiról / Dare se seamă privind activitatea din Transilvania a studenților restauratori de la specialitatea mobilă-lemn a Universității Ungare de Arte Plastice. Rezumat. *Isis – Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek* 5. Szerk. / Ed. Kovács Petronella, Székelyudvarhely, 2006, Haáz Rezső Múzeum, pp. 63-65. / pp. 132-133.

²⁵ Benkő et al. 2016.

²⁶ Benkő et al. p. 37-38.

²⁷ Benkő et al. p. 21.

²² Benkő et al. 2016, pp. 33-34; Sarkadi Nagy 2016, p. 235.

identificării speciilor de lemn, s-a constatat că statuia Fecioarei, despre care se credea anterior că este realizată din lemn de tei, precum și suportul de lemn al statuilor Sfintei Barbara și ale Sfintei Ecaterina, sunt, de asemenea, realizate din paltin. În lumina acestor constatări, nu s-a considerat a fi necesară efectuarea unor noi identificări ale esenței lemnoase, înaintea restaurării acestora.²⁸

Abia în anul 2024 s-au obținut rezultate noi privind esența lemnoasă a celor două statui. Muzeul Secuiesc al Ciucului a participat în Programul Geniu Maghiar²⁹, în cadrul căruia s-au realizat investigații ale materialelor constitutive ale sculpturilor medievale din lemn policrom, aflate în colecția de artă a instituției. Proiectul de cercetare a inclus șase sculpturi, inclusiv Sfânta Barbara și Sfânta Ecaterina. Diverse muzee și universități³⁰ au colaborat la investigarea statuiilor policrome. Analiza materialului lemnos s-a realizat prin investigații microscopice repetate. La toate cele șase sculpturi imaginile secțiunilor microscopice s-au dovedit aproape identice și după analize efectuate în mod repetat. Analizele noastre au sugerat folosirea lemnului de tei, dar s-a pus problema că, dacă materialul sculpturilor Sfânta Barbara și Ecaterina este paltin, conform publicației descrise mai sus, atunci fie toate sunt din paltin, fie toate sunt din tei. Prin urmare, am luat legătura cu specialistul Departamentului de Conservare-Restaurare de la Universitatea Maghiară de Artă pentru ajutor profesional³¹. Rezultatul identificării microscopice a speciilor de lemn efectuată cu acest prilej, este următorul: materialul probelor de lemn examinate, pe baza caracteristicilor microscopice, este lemn de tei (*Tilia sp.*), atât în cazul statuii Sfânta Barbara, cât și în cazul statuii Sfânta Ecaterina. Deoarece caracteristicile microscopice ale probelor din cele două statui erau aproape identice³², se citează numai din raportul de analiză a statuii Sfintei Ecaterina: „*Caracteristici observate pe secțiune transversală (ST)*: lemn de foioase cu porii împrăștiați. Limita inelului anual este vizibilă datorită câtorva rânduri de fibre lemnoase turtite. Vasele sunt unitare sau grupate câte 2(3), cu diametrul de 36-70 μm. Parenchim longitudinal apotraheal difuz, respectiv grupat în rânduri tangențiale unicelulare mai scurte. Țesutul bazal format din celule cu pereți subțiri, cu o cavitate largă. Razele medulare se lărgesc la limita inelului anual. *Caracteristici observate pe secțiunea longitudinală radială (SLR)*: vase cu perforațiuni simple, pereții vaselor prezintă îngroșări

²⁸ În articolul din 2020 am scris cu toată convingerea că materialul lemnos al sculpturilor este paltin. Mara 2020. p. 73.

²⁹ Datorită Programului Geniu Maghiar al Fondului Cultural Național din Ungaria, colegii Muzeului Secuiesc din Ciuc au efectuat cercetări individuale în diverse domenii, de la arheologie la artă contemporană locală.

³⁰ Universitatea Sapientia, Facultatea de Științe Naturale, Miercurea Ciuc (dr. Gyöngyvér Mara), Universitatea Lucian Blaga, Facultatea de Științe, Sibiu (Andrei Buda)

³¹ Analizele au fost efectuate de restauratorul dr. Eszter Tuzson.

³² Diferența dintre caracteristicile microscopice ale lemnului statuii Sfintei Barbara: „ST - diametrul vaselor este de 29-67 μm, SLT - înălțimea maximă a razelor intestinale este de 50 de celule.”

spiralate. Razele medulare au structură omogenă. *Caracteristici observate pe secțiune longitudinală tangențială (SLT)*: lățimea razelor medulare 1-3-(4) celule, înălțimea maximă de 72 celule.” (foto 8)

Analize microscopice ale stratului de pictură

În vederea analizelor microscopice la nivelul straturilor de culoare am prelevat probe din fiecare culoare. În timpul intervențiilor de restaurare, analiza pigmentilor și a stratigrafiei nu a fost posibilă în muzeu din cauza lipsei de echipamente adecvate; înglobarea probelor prelevate în rășină sintetică și evaluarea lor au fost efectuate ulterior.³³

Statuile au fost examinate cu ochiul liber, iar pe alocuri cu microscop biologic. De-a lungul deteriorărilor și în secțiunea transversală a probelor prelevate, dar încă neînglobate în rășină, a fost posibil să determinăm că sculpturile au fost repictate o singură dată. Cu scopul de a identifica culorile originale, am efectuat probe de decapare³⁴, ajungând până la stratul de pictură original. În timpul probelor de curățare, testele de solubilizare efectuate ne-au ajutat, de asemenea, să selectăm solvenții potriviți pentru a înlătura repictările.

Veșmintele celor două sfinte erau repictate în culori asemănătoare, mantia era acoperită de un strat de bronz, iar haina și pantofii în nuanță vișinie. La probele de curățare s-au dezvăluit următoarele straturi de culoare: sub stratul ușor lucios al rochiei vișinii apare o culoare roșie, apoi un strat de grund alb-cenușiu care, de fapt, era un strat de grund separator; dedesubt se afla pelicula superioară a stratului de culoare original, o suprafață aurită, decorată cu un glasiu colorat (foto 9).

Examinarea mantiei de culoarea bronzului a fost realizată pe două zone diferite, respectiv pe partea exterioară și în partea interioară, deoarece ne puteam aștepta la culori diferite pe cele două zone. Pe partea exterioară a mantiei, sub bronzul ulterior, s-a identificat un strat de culoare portocalie, apoi un strat de separare alb-cenușiu, sub care s-a dezvăluit stratul original cu foiță de aur. În opinia noastră, stratul portocaliu de sub bronz imita tehnica originală de aur pe poliment la care, sub foița de aur se aplică bolus roșu. Examinarea părților interioare ale veșmintelor a dezvăluit ceva surprinzător. Deși s-a dovedit ipoteza că părțile interioare ale mantii prezintă culori diferite față de părțile exterioare, nu ne așteptam să găsim diferențe și între mantiile celor două statui. Spre deosebire de interiorul mantiei Sfintei Barbara care era un roșu aprins, în cazul Sfintei Ecaterina acesta a fost colorat în albastru (foto 10).

Comparativ cu stratul de pictură al veșmintelor, pe celelalte suprafețe – pe pantofi, pe păr, pe soclu, pe turn

³³ Analizele au fost efectuate în 2024 la Universitatea Maghiară de Artă cu participarea lui dr. Éva Galambos, restaurator, profesor universitar și la Muzeul Județean Mureș, prin colaborarea cu dr. Erika Nemes, restaurator pictură.

³⁴ Mulțumim restauratorilor Ferenc Mihály și Erzsébet Szász pentru ajutorul acordat în realizarea probelor de decapare.

(Barbara) și pe carte (Ecaterina) – am găsit numai un singur strat de repictare. Astfel, sub stratul superior vizibil se afla stratul de grund secundar de culoare alb-cenușiu, iar imediat sub acesta culorile originale: roșu aprins sub culoarea vișinie a pantofilor, o nuanță mai deschisă de brun sub brunul închis al părului, o nuanță mai deschisă de verde sub verdele închis al soclului, roz sub ocră la turn și aur sub culoarea neagră a cărții (foto 11-12).

În cazul mânerului sabiei, am găsit portocaliul deja cunoscut sub roșul închis, stratul de grund secundar de culoare alb-cenușiu, apoi stratul original, un roșu aprins, similar culorii folosite pe interiorul mantiei Sfintei Barbara și pe pantofii celor două personaje.

Stratigrafia probelor prelevate din cele două coroane vopsite cu bronz era identică cu straturile probei provenind din zona exterioară a mantiei.

Analiza stratigrafică la nivelul carnației nu a fost o sarcină atât de simplă, deoarece peliculele succesive erau foarte asemănătoare ca nuanță, subțiri, translucide și deteriorate.

În concluzie, din sondajele stratigrafice am determinat următoarele: repictările au fost aplicate într-unul sau două straturi, în funcție de culoare, prin intermediul unui strat de grund de culoare alb-cenușiu. La fiecare mostră de culoare am găsit acest strat subțire de alb-cenușiu, un fel de grund secundar, care avea rolul de a asigura adeziunea straturilor de repictare.

Straturile de culoare originale, în acest stadiu, au fost determinate doar prin examinarea microscopică a probelor neînglobate în rășină, prin observarea cu ochiul liber a deteriorărilor și prin probele de decapare stratigrafică; astfel s-au evidențiat următoarele straturi, începând de la suportul de lemn: strat de grund alb, pe acesta un strat de culoare sau un strat de foiță metalică (aur, uneori argint), decorat în anumite cazuri cu un glasiu colorat.

Investigațiile realizate la microscop cu lumină polarizată pe secțiunile transversale ale probelor prelevate și înglobate în rășină, precum și analiza preparatelor microscopice din particule fine, au confirmat ulterior constatările noastre prezentate mai sus, oferind o imagine mai precisă și mai detaliată a straturilor componente, a tehnicii de execuție și a pigmentilor utilizați. Mostrele de culoare au fost denumite în funcție de numele sfințelor și de ordinea de prelevare.

Imaginea microscopică a secțiunii transversale a probei SzB1, prelevată din partea exterioară a mantiei Sfintei Barbara, a evidențiat, pe lângă straturile de repictare deja cunoscute din testele de decapare (strat de culoare cu bronz, strat portocaliu, grund secundar alb-cenușiu) și stratul de foiță de aur, toate straturile originale, invizibile la examinarea cu ochiul liber, doar presupuse. Citind ascendent, pornind de la suport, avem un strat de grund alb, destul de gros (aproximativ 600 μm), a cărui parte superioară mai închisă la culoare se datorează probabil penetrării stratului izolator. Deasupra acestuia se află un strat subțire de culoare roșie, probabil bolus, pe care găsim un strat subțire de foiță de aur, ceea ce se vede la microscop doar

pe poziția de polarizator-analizator încrucișat, folosind un obiectiv de 20 \times (planșa I, foto 1b). Restul face parte din stratul de repictare. Stratul superior destul de subțire de culoare maronie este de fapt bronzul, ceea ce apare la microscop, prin intermediul unui obiectiv 20 \times într-o poziție parțial încrucișată a polarizator-analizatorului, sub formă de granule mari metalizate (planșa I, foto 1b).

Analizând stratul de grund secundar sub efectul radiației UV, s-au observat mici granule luminescente verzui; aceeași luminescență verzuie a fost observată și la examinarea fotografică cu radiații UV a zonelor lacunare ale statuiilor. Micile granule luminescente indică utilizarea pigmentului alb de zinc. În stratul de grund, pe imaginile microscopice în luminescență UV și BV, se pot separa două straturi ale grundului secundar, iar în stratul original de grund putem să distingem chiar mai multe straturi, deși uneori par a fi ușor neclare (planșa I, foto 1c).

Pe imaginea microscopică a secțiunii transversale a probei SzB2 prelevate din haina vișinie, s-au putut observa următoarele straturi, de la suportul de lemn spre suprafață: grund, gros de 500 μm (compus din minim trei straturi, partea superioară mai închisă la culoare probabil din cauza infiltrării stratului izolator), un strat roșu, subțire (mai puțin de 10 μm), un strat auriu, grundul secundar, un strat alb cenușiu (aproximativ 100 μm , probabil două straturi suprapuse) urmat de un strat roșu aprins și apoi un strat maroniu (vișiniu) foarte subțire (planșa I, foto 2b).

În poziția polarizator-analizator încrucișat s-a observat și aici prezența aurului. În timp ce particulele metalice din stratul superior sunt mult mai bine vizibile datorită dimensiunii lor mai mari, pelicula de aur din stratul inițial este abia perceptibilă (planșa I, foto 2b).

În imaginea în luminescență BV, se pot distinge cinci pelicule succesive care formează stratul de grund, partea superioară fiind îngălbenită probabil din cauza infiltrării stratului izolator (planșa I, foto 2c).

În imaginea microscopică a secțiunii transversale a probei SzB3 prelevate din partea colorată în verde a turnului, grundul pare mai subțire în comparație cu celelalte probe. După stratul de grund original urmează un strat deteriorat roz, un strat negru subțire, apoi un strat alb care este grundul straturilor de repictare (acesta fiind mai subțire în comparație cu probele deja analizate), iar în final, un ultim strat verzui (planșa I, foto 3b). Stratul superior prezintă luminescență sub efectul radiațiilor UV, ceea ce indică, de asemenea, prezența albului de zinc (planșa I, foto 3c).

Imaginea microscopică a secțiunii transversale a probei SzB4 prelevate din partea interioară a mantiei Sfintei Barbara, confirmă straturile deja identificate la probele de curățare. Analizarea straturilor în lumină normală și în poziția polarizator-analizator încrucișat a dat același rezultat, în cazul din urmă fiind mai clar vizibile granulele metalice din stratul de bronz (planșa I, foto 4c).

Proba SzB5 a fost prelevată din zona de frunte a capului, aproape de păr. În timpul etapei de curățare nu a fost întotdeauna clar la ce strat ne aflăm. Examinarea micro-

scopice oferă răspuns la aceste nelămuriri (planșa II, foto 1). Analizând de jos în sus straturile, găsim: un strat de grund original gros, un strat alb subțire, un alt strat deschis la culoare, dar mai gros, conținând cel puțin trei părți; cea inferioară este un roz mai puternic, a cărui nuanță se deschide treptat de la pelicula inferioară spre cea superioară, sugerând tehnica de pictare a carnației prin trecerea treptată de la un roz mai întunecat înspre alb. Pe acest strat găsim unul subțire, brun, urmat de un alt strat de carnație cu depuneri, impurități³⁵, apoi un strat de grund cu conținut de alb de zinc cu un strat de depuneri și un strat roz, cu un strat de vernis fragmentar.

Pe imaginea microscopică a secțiunii transversale a probei SzB6 prelevate din stratul de culoare verde a soclului, putem observa următoarele: strat de culoare verde mai deschis, un strat negru deasupra, care prezintă luminescență pe imaginea BV-luminescentă, astfel, bănuim că este un strat de vernis; urmează, în final, stratul de repictare verde, mai închis (planșa II, foto 2). Stratul de grund secundar lipsește din mostra analizată, îl găsim însă în celelalte zone ale soclului (foto 11, stratul nr. 2).

Pe secțiunea transversală a probei SZB7 din zona de ocră a turnului Sfintei Barbara, este vizibil grundul original gros și alb, apoi un strat de culoare roz, un amestec de mai mulți pigmenți (se pot distinge diferite particule de pigmenți de diferite culori și dimensiuni: roșu, negru, alb), pe care urmează un strat închis la culoare, subțire, indicând prezența unei ferestre a turnului, urmat de grundul repictării și un strat ocră, conservat foarte fragmentar pe probă (planșa II, foto 3).

Deoarece culorile folosite pentru repictarea veșmintelor sfințelor Barbara și Ecaterina erau identice, nu am prelevat probe de aceeași culoare din ambele artefacte. Diferențele erau deja evidente în probele de curățare, așa că am examinat doar trei probe din statuia Ecaterinei. Una dintre aceste diferențe izbitoare este partea interioară a mantiei care, în cazul acesteia, era pictată în albastru și decorată cu mici discuri lipite pe stratul de culoare; la origine, suprafața acestora a fost acoperită probabil de foiță metalică (foiță de aur sau argint). Proba SzK1 provine din această zonă. Examinând proba la microscop, pe secțiunea transversală s-a observat clar că în loc de stratul albastru, care era de așteptat, era de fapt un strat cenușiu cu doar câteva granule de pigment albastru (planșa III, foto 1b). Sub stratul de azurit se aplică frecvent o nuanță mai închisă, de exemplu, negru de vișă de vie, cu scopul de a obține un ton mai profund, mai intens. Analizând imaginea probei pe secțiune transversală, de jos în sus, găsim stratul gros de grund original, peste care se află stratul cenușiu cu granule relativ mari de pigment albastru, localizat pe margini, urmat de stratul de grund ulterior, stratul

de culoare portocalie și un strat de o culoare mai închisă care este, de fapt, stratul de bronz.

Proba nu a fost prelevată din zona cea mai potrivită, dar nu am știut acest lucru până când nu a fost realizată înglobarea în rășină sintetică. Astfel, pe imaginea microscopică, în poziția polarizator-analizator parțial încrucișat, am observat că sub stratul de culoare albastră se află un strat subțire de aur (planșa III, foto 1c). Explicația acestui fapt este locul de unde a fost prelevată proba, respectiv tocmai zona de întâlnire a formelor și a culorilor mantiei, pictată pe interior cu albastru și aurită pe exterior.

După cum am menționat mai sus, pe imaginea microscopică a secțiunii transversale, straturile de culoare ale coroanei și ale exteriorului mantiei sunt identice. Acest lucru îl găsim și pe proba SzK2, prelevată din coroana Ecaterinei: un strat de grund gros, un strat de bolus, un strat subțire de foiță de aur, deasupra acesteia un al doilea strat de grund cu conținut de alb de zinc, un strat portocaliu și apoi un strat de culoare cu bronz (planșa III, foto 2).

Proba SzK3 a fost prelevată din partea inferioară a cărții de rugăciuni, aproape de zona pictată cu bronz a mantiei (planșa III, foto 3). Straturile evidențiate în probele de curățare nu au putut fi urmărite în întregime pe imaginea microscopică a secțiunii transversale, dar locul prelevării explică prezența stratului portocaliu vizibil în secțiune. Privind de jos în sus, grosimea totală a grundului original este de aproximativ 600 μm, cu 4-5 straturi, similar cu cealaltă sculptură. Imaginea microscopică a grundului în secțiune transversală arată o deteriorare ușoară. Pe acesta găsim un strat subțire roșu (bolus), pe care ar trebui să fie foiță de aur, urmat de al doilea strat de grund cu luminescență în UV, apoi un strat negru pe o parte a mostrei, iar un strat portocaliu pe cealaltă parte, urmate tot de un strat negru (planșa III, foto 3b, 3c). În imaginea realizată în poziția polarizator-analizator parțial încrucișat, particulele strălucitoare din stratul superior sugerează pulberi metalice din stratul de bronz (planșa III, foto 3d). Observând stratul portocaliu din partea dreaptă a probei și având în vedere zona de prelevare a probei, nu ne putem gândi, din nou, decât la limita de formă, fenomenul fiind explicat prin proximitatea suprafețelor de culoare (mantie și carte).

Analizând imaginile microscopice ale secțiunilor transversale ale probelor prelevate din cele două statui, obținem o imagine generală privind straturile constitutive: grundul original are o grosime relativ uniformă, de aproximativ 600 μm și constă din 4-5 straturi suprapuse, pe alocuri cu penetrații ale stratului izolator. Straturile inferioare sunt originale, se identifică, în general, două (trei) straturi, împreună cu grundul. Al doilea strat de grund, care prezintă o luminescență uniformă pe toate probele sub efectul radiațiilor UV datorită conținutului său de alb de zinc, separă în mod spectaculos straturile originale de cele de repictare. Albul de zinc este un reper pentru datare, fiind utilizat începând cu al doilea sfert al secolului al

³⁵ Stratul maroniu poate proveni din culoarea originală maro deschisă a părului, astfel stratul care urmează pe aceasta ar putea fi un strat de carnație original. Însă, dacă acest strat maroniu este doar un strat izolator, atunci carnația aplicată pe acesta este o corectură ulterioară, intervenția fiind făcută numai în această zonă mică. Însă, este clar că aceste straturi au fost adăugate înainte de repictarea generală a statuii.

XIX-lea³⁶, astfel, atât acesta, cât și straturile de deasupra lui trebuie să fi fost aplicate pe statui în secolul al XIX-lea sau mai târziu.

Analiza pigmentilor s-a axat mai ales pe pigmenții principali, roșii, albaștri și verzi, căutând pe sculpturi prezența pigmentilor folosiți în Evul Mediu. Cu ajutorul unui stereomicroscop, s-au transferat câteva particule din culorile amintite mai sus pe o lamă de microscop, pe care s-a picurat balsam de Canada³⁷, un material de înglobare cu indice de refracție cunoscut, și s-a acoperit cu o lamelă, apoi s-a examinat în lumină transmisă cu ajutorul unui microscop cu lumină polarizată. Am constatat că pigmentul roșu folosit pentru pictarea feței interioare a mantiei Sfintei Barbara, precum și la acoperișul turnului, la pantofii ambelor sfinte și la mânerului sabiei Sfintei Ecaterina era cinabru³⁸, interiorul mantiei Sfintei Ecaterina a fost pictat cu azurit³⁹, iar pigmentul verde folosit de meșter are conținut de cupru (verdigris, rezinat de cupru)⁴⁰ (planșa III, foto 4). Totodată, au rămas alte întrebări fără răspuns în studiul pigmentilor, care pot fi rezolvate prin investigații suplimentare.

Am examinat, de asemenea, o probă prelevată dintr-una din discurile mici aplicate pe partea interioară a mantiei Ecaterinei, folosind microscopul cu lumină polarizată, care a arătat că aceste elemente decorative au fost decupate din hârtie din fibre textile de in/câneță (foto 13).

Etapele de restaurare

Sculpturile au fost aduse în atelierul de restaurare în vederea pregătirii acestora pentru expoziție, dar în urma procesului de cercetare s-a recurs la decaparea repictărilor și revenirea la culorile originale. Intervențiile asupra celor două obiecte au fost efectuate în paralel. Deși statuile fu-

seseră conservate⁴¹, desprinderile stratului pictural au fost fixate cu soluție de clei de pește 4%, pentru ca etapele de curățare și decapare să poată fi efectuate fără deteriorarea stratului original.

Curățarea s-a început la suportul de lemn, mai întâi pe verso, apoi pe față, pe suprafețele nepictate. Ca dizolvant s-a folosit o soluție pe bază de alcool (1 parte alcool tehnic, 1 parte apă distilată).

La curățarea suprafețelor pictate ne-au fost de ajutor testele de solubilizare efectuate anterior. Pe baza acestora am folosit substanțele adecvate pentru diferitele culori. De exemplu, la îndepărtarea stratului de bronz de pe mantiile ambelor sfinte s-a folosit un gel decapant pentru vopsea⁴² care conține acetat de n-butil și acid formic. În această etapă s-a intervenit prin metode mecanice cu bisturiul, alternate cu metode chimice (foto 14).

La ambele statui, în cazul îndepărtării stratului de repictare de pe haina vișinie s-a folosit hidroxid de amoniu⁴³. Îndepărtarea stratului de repictare s-a efectuat pe zone mici, prin procese succesive de curățare umedă, urmată imediat de ștergere până la uscare. Această metodă s-a dovedit a fi cea mai eficientă pentru păstrarea straturilor originale (foto 15). În timpul curățării, ca măsură de precauție, am verificat ocazional suprafața peliculei de culoare la microscop biologic, deoarece pe haina aurită se găsea un strat de glasiu colorat verzui în cazul Sfintei Barbara și roșu-marونیu în cazul Sfintei Ecaterina.

Suprafața interioară a mantiei statuii Sfintei Ecaterina, pe parcursul probelor de curățare, s-a dovedit a fi albastră. Pigmentul albastru s-a presupus a fi azurit, care este sensibil la alcalii, astfel în zonele de întâlnire a culorilor s-a lucrat cu mare atenție. Unde foița de aur era acoperită cu bronz, am folosit gel decapant, iar unde aceasta lipsea, am folosit o soluție de hidroxid de amoniu, alternând metodele, cele umede cu cele mecanice, după caz.

În cazul carnației, cunoașterea imaginii microscopice a secțiunii transversale a probei prelevate ar fi fost de mare ajutor, dar, în lipsa acesteia, am continuat îndepărtarea straturilor de repictare cu precauție, în multe cazuri metoda mecanică dovedindu-se a fi cea mai sigură (foto 16).

După etapa de curățare am ajuns la concluzia că cel care a repictat sculpturile a încercat să imite tehnicile și culorile originale. Astfel, pe mantiile și coroanele sfințelor, care inițial erau decorate cu foița de aur pe bolus roșu, în repictare găsim bronz pe un strat de culoare portocalie. De asemenea, a încercat să reproducă stratul de glasiu colorat la haine, ca la varianta originală. Aproape la toate culorile a folosit o nuanță asemănătoare cu cea originală. Dintre toate detaliile, turnul diferă cel mai mult; în loc de ocră am găsit o nuanță de brun deschis înspre roz, ușa

³⁶ Prima încercare de a introduce pigmentul în tehnica acuarelei a fost făcută în 1780, dar, probabil din cauza metodelor de producție neeconomice, acesta nu a fost utilizat pe scară largă până în al doilea sfert al secolului al XIX-lea (până la descoperirea procesului francez, respectiv cel indirect). Galambos, Éva – Vihart, Anna: *Pigmentum, az első magyar nyelven elérhető, digitális, a szervetlen pigmenteket ismertető és rendszerező „pigment-könyvtár”*. 2013, www.pigmentum.hu (24.07.2024).

³⁷ Indicele de refracție al balsamului de Canada este de 1,53. În examinările microscopice nu se măsoară cu precizie indicele de refracție, ci se observă dacă indicele de refracție al particulei studiate este mai mic sau mai mare decât cel al materialului de înglobare.

³⁸ Cinabru are suprafață prismatică, cu indicele de refracție ridicat, este birefringent, culoarea proprie maschează culorile de interferență, are nuanțe roșiatică și portocalii, poate să fie pigment natural sau sintetic.

³⁹ Azuritul are indicele de refracție mediu, $n = 1,7-1,8$, este birefringent, culoarea proprie maschează culorile de interferență. Mărirea particulelor variază, cele mici prezintă o nuanță de albastru mai deschis, iar cele mai mari au o nuanță mai închisă.

⁴⁰ Particulele verzi au fost mai dificil de analizat deoarece formau agregate. Indicele de refracție era mic, iar birefringența a fost incertă, deoarece alături de cele birefringente existau și granule care păreau izotrope; în plus, acestea apar foarte întunecate în radiație UV. Pe baza acestora, cel mai probabil se suspectează prezența verdigrisului sau a unor combinații complexe ale cuprului, a rezinaților de cupru. O determinare mai precisă a acestui aspect necesită investigații suplimentare.

⁴¹ Vezi nota 24.

⁴² Supralux gel decapant, vezi <https://shop.akzonobel.hu/storage/uploads/2022/supralux-festeklemaro-2022-hu.pdf> (20.07.2024).

⁴³ NH_4OH (32% NH_3), pH 14. Distribuie în România de: CTS. <https://cts-conservation.com/en/solvents-and-chemical-products/6047-11308-ammonia-pack-size-5-1.html#/2722-weight-5lt>.

a dispărut, iar cele trei ferestre nu sunt atât de puternic conturate, accentuate ca în cazul repictării. Roșul original (pantofii Sfintei Ecaterina, mânerul sabiei, partea interioară a hainei Sfintei Barbara și vârful turnului) este mai deschis, iar verdele (soclul) este de o nuanță mai intensă. Mantiile sfințelor sunt acoperite cu foiță de aur și argint, peste care sculptorul a aplicat, pe alocuri, glasiuri colorate. În zonele mai puțin vizibile, cum ar fi părțile laterale ale mantiei, a folosit argint în loc de foiță de aur, pe care l-a acoperit cu glasiu galben pentru a da un efect auriu. Argintul s-a alterat în timp și în unele locuri s-a înnegrit. Culoarea părului este castaniu deschis în loc de șaten închis, fața este palidă, ochii par mai mici, iar sprâncenele au o linie subțire.

Am lăsat suprafețe martor la fiecare culoare în locuri mai puțin vizibile, unde s-au păstrat straturile de repictare. Acești martori pot fi importanți atât din punct de vedere istoric, cât și din punct de vedere al cercetării, în special în ceea ce privește legătura celor două piese cu statuia Maicii Domnului din Șumuleu Ciuc.

S-au efectuat, în continuare, intervenții minime asupra sculpturilor. În absența analogiei, părțile pierdute nu au fost completate. Completări ale lacunelor la nivelul stratului de pictură s-au efectuat doar în zonele în care din punct de vedere estetic lipsurile erau deranjante. Aici am folosit un grund pe bază de cretă și clei de pește, aplicat în mai multe straturi și adus la nivel prin șlefuire, urmat de aplicarea cu acuarelă a unei culori de fond verde, urmat de un retuș imitativ. După reintegrare estetică minimă, suprafața sculpturilor a fost protejată cu un vernis mat⁴⁴ cu protecție UV (foto 17-18).

Cercetările statuilor sunt încă în curs, atât în privința contextului istoric, cât și în ceea ce privește analiza materialelor componente. De asemenea, sunt necesare cercetări suplimentare pentru a dovedi legătura lor cu Fecioara din Șumuleu Ciuc. Analizând contextul istoric al statuilor, multitudinea analogiilor și literatura de specialitate, suntem din ce în ce mai aproape de convingerea că aceste trei statui sunt înrudite, dar mai căutăm neîncetat trăsături stilistice similare în sculptura medievală transilvăneană.

În concluzie, putem spune că se mai găesc reprezentări ale Sfințelor Ecaterina și Barbara pe altare medievale provenite din zonele transilvănene și cu populație maghiară, majoritatea datate între 1480 și 1520, realizate – pe baza observațiilor cu ochiul liber – din lemn de tei, într-o tehnică de execuție similară. Credem că doar lumea microscopică poate confirma analiza stilistică și că răspunsurile vor fi date de analizele microscopice comparative ale materialelor folosite la aceste sculpturi. Între timp, până când acest lucru va deveni o realitate, rămânem cu recomandarea transmisă de curatorul expoziției privind

modul de expunere a acestor sculpturi de o parte și de alta a Fecioarei din Șumuleu Ciuc (foto 19).

Fotografiile au fost realizate de: Gyöngyvér Nagy (foto 4), Imre Gegő (foto 3, 17, 18), dr. Eszter Tuzson (foto 8 a-f), dr. Erika Nemes (Planșa I, foto 1b, 3b, 4b, 4c; Planșa II, foto 1b, 2b; Planșa III, foto 3d, 4c); restul fotografiilor fac parte din arhiva autorului.

BIBLIOGRAFIE

- BENKŐ, Elek – MENDE, Balázs Gusztáv – MIHÁLY, Ferenc – MUCKENHAUPT, Erzsébet (2016): A csíksomlyói középkori kegyszobor roncsolásmentes vizsgálatok és a történeti kutatások tükrében. *Testimonio litterarum. Tanulmányok Jakó Zsigmond tiszteletére*. Szerk. Dáné Veronka, Lupescuné Makó Mária, Sipos Gábor, Kolozsvár, pp. 17-38.
- DOMOKOS, Pál Péter (é. n.): *Csíki Monográfia*. Kézirat. 3. fejezet. Csíki Székely Múzeum, Régi Könyvgyűjtemény, ltsz. 6680.
- GALAMBOS, Éva – VIHART, Anna (2013): *Pigmentum, az első magyar nyelven elérhető, digitális, a szervesetlen pigmenteket ismertető és rendszerező „pigment-könyvtár”*. www.pigmentum.hu.
- KAMPIS, Antal (1932): *A középkori magyar faszobrászat történetének vázlata 1450-ig*. A Budapesti Kir. Magyar Pázmány Péter Tudomány Egyetem Művészettörténeti Intézetének dolgozatai XIII. Budapest.
- KARÁCSONYI, János (1924): *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*. II. kötet, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- KÁJONI, János (1991/1684): *Fekete Könyv. Az erdélyi ferences kuszódia története. Kájoni János kézirata, 1684*. Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 31. Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és az utószót írta, valamint a Kuszódia történetét fordította Madas Edit, Szeged, Scriptum Kft.
- KOVÁCS, Petronella (2006): Beszámoló a Magyar Képzőművészeti Egyetem fa-bútorrestaurátor hallgatóinak Erdélyben végzett munkáiról. / Dare de seamă privind activitatea din Transilvania a studenților restauratori de la specialitatea mobilă- lemn a Universității Ungare de Arte Plastice. Rezumat. *Isis – Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek* 5. Szerk. Kovács Petronella, Székelyudvarhely, Haáz Rezső Alapítvány, pp. 61-91.
- KÖSZEGHY, Elemér (1936): *Magyarországi ötvösjegyek a középkortól 1867-ig*. Budapest, Egyetemi Nyomda.
- MARA, Zsuzsanna (2020): Részletek a Szent Borbála és Szent Katalin későgótikus faszobrok restaurálási folyamataiból. *Patina, a Csíki Székely Múzeum évkönyve*. Szerk. Kelemen Imola, Csíkszereda, pp. 68-79.
- P. BENEDEK, Fidél (2000): *Csíksomlyó (Tanulmányok)*. Szent Bonaventura – Új Sorozat 22. Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Sas Péter. Előszó P. Benedek Domokos OFM provinciális. A kísérőtanul-

⁴⁴ Regal Varnish Mat spray. Conform informațiilor tehnice, acesta rămâne reversibil în solvenți apolari timp de mulți ani. Distribuit în România de: CTS. <https://ctsconservation.com/en/regal-varnish-line/4288-regal-varnish-mat-pack-size-1-l.html> (07.21.2024).

mányt írta és a bibliográfiát összeállította P. Pap Leó-
nárd OFM. Kolozsvár, Szent István királyról elneve-
zett Erdélyi Ferences Rendtartomány.

SARKADI NAGY, Emese (2016): „Az Boldog Aszszony
képet radiusba vegyem”: Szempontok a csíksomlyói
Madonna művészettörténeti elemzéséhez. *Művészet-
történeti Értesítő*, 65 (2), Budapest, Akadémiai Kiadó,
pp. 229-240.

SÁVAI, János (1997): *A Székelyföldi katolikus plébániák
levéltára*. I. Szeged, Agapé Kft.

SZŐCS, János (2010): A Csíki Székely Múzeum szüle-
tése, létrehozása. *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve*.
Szerk. Kelemen Imola, Csíkszereda, pp. 331-338.

VÁMSZER, Géza (1976): Néprajzi vonatkozású moz-
galmak Csíksban a két háború közötti években. *Nép-
ismereti dolgozatok*. Szerk. Kós Károly, Kriterion
Könyvkiadó, Bukarest, pp. 41-46.

Zsuzsanna Mara

Restaurator pictură

Muzeul Secuiesc al Ciucului

530132 Miercurea Ciuc, Piața Cetății 2

Tel.: +40-745-630-083

E-mail: zsuzsamara@yahoo.com

LISTA FOTOGRAFIILOR

- Foto 1-2. Statuile Sfintei Ecaterina și Sfintei Barbara,
înainte de restaurare
- Foto 3. Coroanele donate de Zsuzsanna Kálnoky
- Foto 4. Andreas Wisman: Mater Admirabilis, placa
de cupru gravată și gravura imprimată
- Foto 5. Spatele scobit al statuii Sfintei Ecaterina
- Foto 6. Fața Sfintei Barbara cu crăpătură
- Foto 7. Mâna Sfintei Ecaterina fixată cu un șurub
- Foto 8. a) ST, b) ST lângă razele medulare la li-
mita inelului anual, c) SLR îngroșări spira-
late ale pereților vaselor, d) SLR structura
omogenă a razelor medulare, e) SLT, f) SLT
raze medulare de 1-3 celule
- Foto 9. Test de curățare pe haina Sfintei Barbara.
1. strat de repictare vișiniu, 2. strat roșu, 3.
stratul de grund al repictării, 4. stratul auriu
original cu un strat de vernis colorat
- Foto 10. Test de curățare a) partea interioară a man-
tiei Sfintei Ecaterina, b) partea interioară a
mantiei Sfintei Barbara. 1. stratul superior
de repictare de culoarea bronzului, 2. stratul
portocaliu, 3. grundul stratului de repictare,
4. stratul de culoare original
- Foto 11. Test de curățare pe soclul sculpturii Sfintei
Barbara. 1. stratul superior de repictare, 2.
grundul stratului de repictare, 3. stratul ori-
ginal verzui

Foto 12. Test de curățare pe a) suprafața ocră de pe
turnul Sfintei Barbara, b) pe cartea Sfintei
Ecaterina. 1. stratul superior de repictare, 2.
grundul stratului de repictare, 3. stratul de
culoare original, foița de aur

Foto 13. Fibrele din proba prelevată din hârtia discu-
rilor aplicate care decorează interiorul man-
tiei albastre, în lumină transmisă, polariza-
tor-analizator încrucișat, obiectiv 20×

Foto 14. Îndepărtarea straturilor de repictare de pe
mantia statuii Sfintei Ecaterina: a) stratul
superior de bronz, b) stratul portocaliu, c)
grundul alb-cenușiu al repictării, cu stratul
albastru original dedesubt

Foto 15. Îndepărtarea straturilor de repictare de pe
rochia Sfintei Barbara, dedesubt foița de aur
originală cu un strat de vernis colorat

Foto 16. Carnația, în timpul curățării și după aceasta

Foto 17. Statuia Sfintei Ecaterina, după restaurare

Foto 18. Statuia Sfintei Barbara, după restaurare

Foto 19. Statuile Sfânta Ecaterina și Sfânta Barbara
în expoziția „La răscruce de drumuri”

LISTA PLANȘELOR

Planșa I. Secțiuni transversale microscopice ale pro-
belor înglobate în rășină, prelevate din stratu-
rile de culoare ale statuii Sfintei Barbara:
1. proba SzB1 din mantie, 2. proba SzB2 din
haină, 3. proba SzB3 de pe suprafața verzuie
a turnului, 4. proba SzB4 din partea întoarsă
a mantiei

Foto 1. a) Locul de prelevare a probei pe mantia
Sfintei Barbara, b) proba înglobată în rășină
și șlefuită SzB1, imagine a secțiunii trans-
versale, poziție parțial încrucișată a pola-
rizzator-analizatorului, obiectiv 20×, filtru
DIC, c) secțiunea transversală, imagine în
UV-luminescență, obiectiv 20×

Foto 2. a) Locul de prelevare a probei pe rochia
Sfintei Barbara, b) imaginea microscopică
a secțiunii transversale a probei SzB2, (1)
lumină normală, obiectiv 10×, (2) poziție
parțial încrucișată a polarizzator-analiza-
torului, obiectiv 10× c) secțiune transversală,
imagine în BV-luminescență, obiectiv 10×

Foto 3. a) Locul de prelevare a probei pe suprafața
verde a turnului statuii Sfânta Barbara, b)
imaginea microscopică a secțiunii transver-
sale a probei SzB3, lumină normală, obiec-
tiv 20×, c) secțiune transversală, imagine în
UV-luminescență, obiectiv 20×

Foto 4. a) Locul de prelevare a probei pe partea in-
terioară a mantiei Sfintei Barbara, b) imagi-
nea microscopică a secțiunii transversale a
probei SzB4, lumină normală, obiectiv 40×

- c) secțiune transversală, polarizator-analizator încrucișat, obiectiv 40×
- Planșa II. Secțiuni transversale microscopice ale probelor înglobate în rășină, prelevate din straturile de culoare ale statuii Sfintei Barbara: 1. proba SzB5 din carnație, 2. proba SzB6 din soclu, 3. proba SzB7 din turn
- Foto 1. a) Locul de prelevare a probei de pe fruntea Sfintei Barbara, b) imaginea microscopică a secțiunii transversale a probei SzB5, lumină normală, obiectiv 20×, c) secțiune transversală, imagine în UV-luminescență, obiectiv 20×
- Foto 2. a) Locul de prelevare a probei de pe soclul statuii Sfânta Barbara, b) imaginea microscopică a secțiunii transversale a probei înglobate în rășină, proba SzB6, lumină normală, obiectiv 10×, c) imagine în BV-luminescență, obiectiv 10×
- Foto 3. a) Locul de prelevare a probei de pe suprafața turnului Sfintei Barbara, b) imaginea microscopică a secțiunii transversale, proba SzB7, imagine în lumină normală, obiectiv 10×, imagine în UV-luminescență, obiectiv 10×
- Planșa III. Secțiuni transversale microscopice ale probelor înglobate în rășină și șlefuite, prelevate din straturile de culoare ale statuii Sfintei Ecaterina: 1. proba SzK1 de pe partea interioară a mantiei, 2. proba SzK2 de pe coroană, 3. proba SzK3 de pe carte, 4. imagini ale pigmentilor la microscop cu lumină polarizată
- Foto 1. a) Locul de prelevare a probei de pe partea interioară a mantiei Sfintei Ecaterina, b) secțiunea transversală microscopică a probei SzK1, lumină normală, obiectiv 20×, c) secțiune transversală, polarizator-analizator parțial încrucișat, obiectiv 20×
- Foto 2. a) Locul de prelevare a probei de pe coroana Sfintei Ecaterina, b) secțiunea transversală microscopică a probei SzK2, lumină normală, obiectiv 20×, c) secțiune transversală, polarizator-analizator parțial încrucișat, obiectiv 20×
- Foto 3. a) Locul de prelevare a probei de pe cartea Sfintei Ecaterina, b) secțiunea transversală microscopică a probei SzK3, lumină normală, obiectiv 10×, c) imagine în UV-luminescență, obiectiv 10×, d) secțiune transversală, polarizator-analizator parțial încrucișat, obiectiv 10×
- Foto 4. Pigmenți analizați din probe prelevate prin răzuire a) pigment roșu: cinabru, polarizator-analizator parțial încrucișat, b) pigment albastru: azurit, polarizator-analizator parțial încrucișat, c) pigment verde de cupru, polarizator-analizator parțial încrucișat

Traducere: Zsuzsanna Mara